

“Kuntug‘mish” dostonining yozib olinishi, nashr etilishi va ilmiy tadqiq qilinishi tarixi

SamDU filologiya fakulteti

O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi

magistranti Rajabova Gulyora Sanjarovna

maqolada xalqimizning eng qadimiy hayotbaxsh ma’naviy qadriyatlaridan biri hisoblangan dostonchilik, o‘zbek xalq baxshilari repertuarida alohida o‘rin tutgan “Kuntug‘mish” dostoni va uning mavjud variantlar aniqlanib, ularning yozib olinishi, nashr etilishi hamda ilmiy tadqiq qilinishi tarixi haqida ma’lumotlar keltirilgan. Shuningdek, maqolada “Kuntug‘mish” dostoni variantlarining eng mukammal va badiiy jihatdan yuksak namunaga ega bo‘lgan varianti aniqlanib, izohlangan.

Kalit so‘zlar:doston, variant, obraz, folklorshunoslik, inventar, baxshi, syujet, epos, motiv, versiya .

Филологический факультет СамГУ

Узбекский язык и литература

магистра Раджабова Гулера Санжаровна

История написания публикации и исследования эпоса “Кунтугмыш”

***Аннотация:**В данной статье описывается история написания и издания и исследования эпоса “Кунтугмыш”, который является одной из древнейших духовных ценностей нашего народа, занимает особое место в репертуаре узбекских народных певцов и его вариантов. В статье также выявлена и объяснена наиболее совершенная и художественно совершенная версия эпоса “Кунтугмыш”.*

Ключевые слова : эпос, вариант, образ, фольклор, инвентарь, бахши, сюжет, эпос, мотив, вариант.

SamDu Faculty of Philology

Uzbek language and literature

master's student Rajabova Gulyora Sanjarovna

History of the writing, publication and research of the epic “Kuntugmish”

Keywords: epic, variant, image, folklore, inventory, baxshi, plot, epic, motif, version

A

O'zbek xalq baxshilari epik repertuarida muhim o'rin tutadigan ishqiy-romantik dostonlarda sevgi mojarolari, sarguzashtli voqealar tasviriga alohida e'tibor beriladi. Ularda voqea-hodisalarni lirik yo'nalish asnosida tasvirlash an'ansi ustuvorlik qiladi. Baxshilar badiiy dahosining nodir mo'jizalaridan biri “Kuntug'mish” dostoni shunday asarlardandir. “Kuntug'mish” dostonida, bir tomondan, ko'ngilda muhabbat g'unchasi gul ochgan ikki yoshning achchiq qismati, boshidan o'tkazgan ruhiy iztiroblari yorqin dramatik lavhalarda gavdalantirilsa, ikkinchidan, ana shu og'ir qismat sinovlarida ham yoqin kelajakka ishonch yog'dusi nur taratib turadi. O'zining syujet tuzilishi va kompozitsion qurilishi jihatidan o'zbek xalq dostoqchiligida favqulotda o'rin tutgan bu doston Ergash Jumanbulbul o'g'li, Nurmon Abduvoy o'g'li, Islom shoir Nazir o'g'li, Bekmurod Jo'raboy o'g'li, Egamberdi Ollomurod o'g'li, Zohir shoir Oq'chgor o'g'li, Alim baxshi Haqqulov, Ro'zimbek Murodov, Qodir baxshi Rahimov kabi baxshilardan yozib olingan. Umumiy epik rivoya, syujet va motivlari jihatidan bir- biriga o'xshash bo'lgan bu variantlar orasida Ergash shoir nusxasi badiiy go'zalligi, kompozitsion identifiyatsiya va sharhlaydi.

pishiqligi bilan ajralib turadi. Zulm va zo'rlik bilan bir-biridan ajratilgan oshiq-mashuqlar taqdiri, adolatsiz zamon to'fonida ota-onasidan va bir-biridan ajralib qolgan egizaklar sarguzashti Ergash shoir variantida turli- tuman ijtimoiy hodisalar fonida nihoyatda konkret va real tasvirlangan. Bu variant O'zbek tili va adabiyoti ilmiy tadqiqot instituti Folklor arxivida 11-inventar raqami ostida saqlanadi. Bu dostonni mashhur folklor to'plovchi Muhammad Isa Ernazar o'g'li 1926-yilda yozib olgan. Doston 22x35 o'lchamdagi sarg'ish tusli yo'l-yo'l qog'ozga arab alifbosiga asoslangan eski o'zbek yozuvida siyoh bilan yozilgan bo'lib, hajmi 80 sahifadan iborat.

Doston qo'lyozmasining oxirgi sahifasida mazkur asarni yozib olish ishi tugallangan 1926- yil 5- avgust sanasi ko'rsatilgan. Shu sahifada yozib oluvchining ushbu izohi mavjud: "Ushbu dostonni Zarafshon viloyatining Nurota tumanining Jo'sh kentining Qorakisa urug'i Qo'rg'on qishloq fuqarosi Ergash Jumanbulbul o'g'lining og'zidan 1926-yil 5-aprel oyidan boshlab, 1926- yil 5-avgust oyinda mazkur kishining og'zidan eshitib yozdim. Mazkur kishining otasi bir avom bo'lib, o'zi shoirlikda mumtoz bo'lgan bir kishi ekan. Ammo o'g'illarining so'zlari asli o'zbek tilinda bo'lib, lekin bazi birlarida, ehtimoli bor, siyoyi til aralashib ketgan bo'lsa avfu karam bilan yuvib ketmoqlarini so'raymiz", deb Muhammad Isa Ernazar o'g'li. 1926-yil".¹

Ergash Jumanbulbul o'g'li repertuaridagi "Kuntug'mish" dostonidan ayrim parchalar dastlab atoqli olim Hodi Zarifovning "O'zbek folklori" xrestomatyasida chop ettirildi. Mazkur doston 1949-yilda xassos olim Buyuk Karimiy tomonidan alohida nashrga tayyorlanib, H.Zarifovning so'zboshisi bilan alohida kitob holida nashr etilgan.²1955-yilda dostonning Ergash Jumanbulbul o'g'li va Nurmon Abduvoy o'g'li variantlari asosida folklorshunos H.Zarifov tomonidan tayyorlangan yig'ma variant bosib chiqarildi. Bu na'muna 1958- yilda alohida kitob shaklida, shuningdek, "O'zbek

¹Ergash Jumanbulbul o'g'li. Kuntug'mish(doston)/O'zbek xalq ijodi yodgorliklari(nashrga tayyorlovchilar: Hodi Zarifov,Zubayda Husanova,Mamatqul Jo'rayev). –Toshkent,2016. 497-bet

² Ergash Jumanbulbul o'g'li. Kuntug'mish(doston). Nashrga tayyorlovchi: Buyuk Karimiy.- Toshkent, 1949.

xalq dostonlari” ikki jild tarkibida ham qayta chop etildi. Bundan tashqari, Ergash Jumanbulbul o‘g‘lidan yozib olingan “Kuntug‘mish” dostoni baxshi asarlarining “Bulbul taronalari” nomli besh jildligiga³, “O‘zbek xalq ijodi” ko‘p jildligining “Orzigul” nomi bilan nashr etilgan jildiga ham kiritilgan. 2011- yilda bu doston Ergash Jumanbulbuldan yozib olingan “Ravshan” dostoni bilan birgalikda chop ettirildi⁴.

Ergash Jumanbulbul o‘g‘li ijro etgan “Kuntug‘mish” dostonining 1949-yilda nashrga tayyorlanib chop ettirilgan matni shoira S.Somova tarafidan rus tiliga tarjima qilinib, uning parchalari “Антология узбекской поэзии” va “Народная поэзия Узбекистана” to‘plamlarida bosib chiqarildi. Mazkur dostonning rus tilidagi to‘liq matni esa “Узбекские народные поэмы”, “Лукавая царевна”, “Песни Булбуля” majmualarida chop ettirildi. Shuningdek, Ergash Jumanbulbul o‘g‘lining og‘zidan 1926-yil fidoiy folklor to‘plovchi Muhammad Isa Ernazar o‘g‘li yozib olgan hozirda O‘zbek tili va adabiyoti ilmiy tadqiqot instituti Folklor arxivida 11-inventar raqami ostida saqlanayotgan asl nusxasi asosida 2016-yilda folklorshunos Mamatqul Jo‘rayev, Hodi Zarifov, Zubayda Husanovalar tomonidan nashrga tayyorlanib “O‘zbek xalq ijodi yodgorliklari” 100 jildligining 9 jildida nashr etildi³

Dostonning boshqa variantlaridan “Kuntug‘mish polvon” dostoni 1927-yil 10-sentabrda Samrqand viloyatining Kattaqo‘rg‘on tumanida yashovchi Nurmon Adivoy o‘g‘lidan folklor to‘plovchi zarif Qodriy yozib olgan. Mazkur doston jami 36 sahifadan iborat. U 35x21 o‘lchamdagi sarg‘ish-oq qog‘ozga arab alifbosiga asoslangan eski o‘zbek yozuvida yozilgan. Qo‘lyozmaning ilk sahifasida “el dostonlaridan “Kuntug‘mishbek-Xolbeka” dostoni. Aytuvchi: xalq shoirlaridan Nurmon Adivoy o‘g‘li. Yozuvchi: Zarif Qodiriy. Kattaqo‘rg‘on, 1927-yil 10-sentabr” degan yozuv bitilgan²

¹Bulbul taronalari. 1-jild. Nashrga tayyorlovchi: Hodi Zarifov. - Toshkent, 1971. 178-345-betlar

²Kuntug‘mish. Ravshan (dostonlar). – Toshkent: “Sharq” nashriyot- matba aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, 2011.

“Kuntug‘mish” dostoni variantlarining o‘rganilish darajasi ham dastlabki bosqichlarda turibdi. Bir qator ishlarda dostonning ma‘lum variantlari mavjudligi aytilgan bo‘lsada, ular haqida to‘liq ma‘lumotlar keltirib o‘tilmagan. Bu o‘rinda, avvalo, folklorshunoslikning u yoki bu nazariy masalalari xususida to‘xtalینگanda misol tariqasida “Kuntug‘mish” dostoniga murojaat qilingan o‘rinlar mavjudligini aytish lozim. Jumladan, M. Saidov “Xolbeka ” nashriga yozgan so‘zboshisida: - “Kuntug‘mish” nomi bilan atalgan dostonlar matnini qiyosiy o‘rganilganda, bular o‘rtasida syujetda aytarli o‘zgarishlar, tofovutlar yo‘qligi darhol ko‘zga tashlanadi. Faqat xalq og‘zaki badiiy ijodi, xususan, dostonchilik doirasidagi variantlik tushunchasi saqlanib qolgan”, -deb yozadi. H. Zarifov, T. Mirzayev maqolalarida ham “Kuntug‘mish” dostoniga nisbatan saosan “variant” atamasi qo‘llanib, “versiya” atamasi tilga olinmagn. Buning sababini T. Mirzayevning doston tarixi bilan bog‘liq tadqiqoti xulosalaridan biri- uning tarqalish hududi haqidagi fikri aniq izohlashini ham qayd etishi lozim.

O‘zbek folklorshunosligida har bir xalq og‘zaki ijodi na‘munasini yozib olish, to‘plash, saqlash hamda ularni saralab nashr etishda, asosan, eng mukammal va badiiy jihatdan yuksak namunaga tayanib ish yuritilganligini “Kuntug‘mish” dostonining Ergash Jumanbulbul o‘g‘li variantiga munosabatda aniq ko‘ramiz. Ayni paytda, keng qamrovli tadqiqotlar uchun har bir dostonning barcha variantlarini qiyosiy o‘rganish ushbu doston tarixi, ma‘lum motivlar, syujet yo‘nalishlari va boshqa jihatlarini atroflicha tadqiq etishda muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ergash Jumanbulbul o‘g‘li. Kuntug‘mish(doston)/O‘zbek xalq ijodi yodgorliklari(nashrga tayyorlovchilar: Hodi Zarifov, Zubayda Husanova, Mamatqul Jo‘rayev). – Toshkent, 2016. 497-bet
2. O‘zbek folklori. Hodi Zarifov. – Toshkent, 1939. 207-218 betlar.
3. Ergash Jumanbulbul o‘g‘li. Kuntug‘mish(doston). Nashrga tayyorlovchi: Buyuk Karimiy. - Toshkent, 1949.

4. Orzigul/dostonlar. O‘zbek xalq ijodi.- Toshkent:G‘ofir G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti,1975.131-265-betlar
5. Kuntug‘mish. Ravshan (dostonlar). – Toshkent: “Sharq” nashriyot- matba aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, 2011.
6. Bekmurod Jo‘raboy o‘g‘li. Xolbeka/ O‘zbek xalq dostonlari(nashrga tayyorlovchi: Z.Husainova).- Toshkent,1967.
7. ¹Zarifov T. Kuntug‘mish dostoni haqida//Ergash shoihr va uning dostonchilikdagi o‘rni. Tadqiqotlar. 2-kitob. Toshkent, 1971. 43-50-betlar.
- 8 .Mirzayev T. xalq baxshilarinig epik repertuari. Toshken, 197931. 118-129-betlar.
9. Afzalov.M “Kuntug‘mish” dostoni haqida qisqacha ma’lumot // O‘zbek poeziyasi antologiyasi. – Toshkent, 1948 56-57 betlar; Saidov. M Ishq, Vafo dostoni // Xolbeka (doston).- Toshkent : Fan, 1967. 3-9-betlar
10. Turdimov Sh. “Kuntug‘mish” dostonining yaratilishiga doir//Adabiy meros, 1983, № 1(25)6 79-83-betlar.

